

Psychopathologie en film: een waardevolle interactie?

Z. VAN DUPPEN, M. SUMMA, T. FUCHS

- ACHTERGROND** In psychopathologisch onderwijs wordt geregeld gebruikgemaakt van films of filmfragmenten. Het aantal publicaties over de mogelijkheden en beperkingen hiervan is echter gering. Hoewel psychiatrische aandoeningen niet uit de film weg te denken zijn, is het niet evident hoe we films voor psychopathologisch onderwijs kunnen gebruiken.
- DOEL** Nagaan van het nut, de mogelijke methode en de beperkingen van film als onderwijsmiddel voor een beter begrip en een betere kennis van psychiatrische aandoeningen.
- METHODE** We bespreken vijf voorbeelden die de wederzijdse beïnvloeding van psychopathologie en film illustreren. Per film bespreken we hoe enerzijds concepten en ideeën uit de psychopathologie in de film gebruikt worden, en anderzijds wat uit deze films nuttig is voor psychopathologisch onderwijs.
- RESULTATEN** Het gebruik van film laat onder meer de volgende elementen toe in het onderwijs: holistisch psychiatrisch denken, fenomenologie en de subjectieve beleving, het herkennen van psychopathologische prototypes en aandacht voor context.
- CONCLUSIE** Er bestaat een sterke analogie tussen de door ons gekozen methode van psychopathologisch onderwijs aan de hand van films, en de holistische werkwijze van de psychiater en zijn of haar team. Wij willen het gebruik van film op deze wijze dan ook aanraden aan collega's.

TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 57(2015)8, 596-603

TREFWOORDEN fenomenologie, film, psychiatrisch onderwijs, psychopathologie

ARTIKEL

In de loop van de twintigste eeuw heeft de film een steeds grotere plaats ingenomen in hoe wij onszelf en onze wereld zien. Zoals ook in de literatuur geldt het psychisch leven van de mens in al zijn facetten als een van de belangrijkste thema's. Ook de afwijkingen hiervan zijn een dankbaar onderwerp gebleken.

Voor (toekomstige) zorgverleners zijn er intussen honderden films beschikbaar die een beeld schetsen van psychiatrische aandoeningen. Sommige van die films zijn uiterst geschikt voor educatieve doeleinden. Niet zelden echter wordt een bijna karikaturaal beeld geboden. Dit leidt eerder tot een verdere stigmatisering van een bepaalde aandoening dan tot een beter begrip (Byrne 2009). Maar ook voor mensen die aan psychiatrische aandoeningen lijden of geleden hebben en hun verwanten, kunnen films helpen dit psychisch lijden beter te verstaan. Sommige films zijn

hiertoe beter geschikt dan anderen (Byrne 2003).

In de recente literatuur werden reeds overzichten gegeven van bruikbare films voor beide doeleinden (Bhurga 2003; Wedding & Niemiec 2014). Het aantal publicaties hierover is echter gering ondanks het vermoedelijk frequente gebruik van films en filmfragmenten (Darbyshire & Baker 2012).

Bovendien worden slechts zelden criteria gegeven om de selectie te verduidelijken. Waarom bepaalde films zinvol kunnen zijn bij het onderwijzen van psychopathologie (in dit artikel gebruikt in de strikte definitie: ziekteleer betreffende psychische afwijkingen) wordt onvoldoende beargumenteerd (Darbyshire & Baker 2012). Enkele artikelen bevestigen kwantitatief het nut van film bij het aanleren van psychotherapeutische technieken en diagnosestelling (Fleming e.a. 1990; McNeilly & Wengel 2001). Naar films

als onderwijsmiddel in ons vakgebied werd te weinig onderzoek verricht om voor een systematisch gebruik te pleiten. Leren films ons werkelijk iets meer over psychopathologie? Leiden ze door hun fictieve karakteren dramatiek niet eerder tot een bevestiging van simplistische en vastgeroeste vooroordelen? Onderscheiden films zich daarin wel voldoende van de beelden uit de vroege fotografie van psychiatrische patiënten (zie bijvoorbeeld Sienaert 2014)?

In dit artikel gaan we uit van onze ervaringen bij het onderwijs van psychopathologie aan de hand van films. Dit was bedoeld voor psychologen, filosofen en artsen in opleiding tot psychiater (aiossen). Wanneer nog geen vaste denkkaders domineren, lijkt dit medium geschikt om ook letterlijk een breed beeld van de psychopathologie te bieden.

Twee vragen staan hierbij centraal. Ten eerste: hoe beïnvloeden psychopathologie en film elkaar? We weten dat psychopathologie een frequent onderwerp is in de film, maar hoe draagt de psychopathologie als onderzoeksgebied bij tot het beeld ervan in de film? En omgekeerd: kan de film ook het onderwerp zijn in de psychopathologie, met name, in de studie van het psychiatrische aandoeningen? Ten tweede: wat is de meerwaarde van onderwijs met dergelijke films?

Tot slot komen we tot de conclusie over het nut, een bruikbare methode en de beperkingen van film als deel van het psychopathologisch onderwijs.

METHODE

Aan de hand van vijf voorbeelden tonen we de wederzijdse beïnvloeding van psychopathologie en film. Hierdoor gaan we in op de vraag naar een beschrijvende studie van film als onderwijsmiddel voor psychopathologie (Darbyshire & Baker 2012). De geselecteerde films worden bondig individueel besproken. We onderzoeken per film hoe concepten en ideeën uit de psychopathologie gebruikt worden. Vervolgens bespreken we hoe de individuele film kan bijdragen aan een begrip van de psychopathologie. In de discussie zoeken we naar de waarde en beperking van deze films als onderwijsmiddel. Aan de hand van deze methode formuleren we tot slot gemeenschappelijke evaluatiecriteria voor films in deze setting.

Deze vijf films werden geselecteerd voor een seminarie aan het Universitair Psychiatrisch Ziekenhuis van Heidelberg in Duitsland onder de naam *Psychopathologie und Kino*. Deze seminariereeks werd door ons georganiseerd en begeleid. We selecteerden de films aan de hand van eerdere literatuur (Gabbard & Gabbard 1999; Wedding & Niemiec 2014). Daarbij gebruikten we de volgende criteria: relevantie voor het begrip van psychopathologie volgens de actuele

AUTEURS

ZENO VAN DUPPEN, arts en filosoof, promovendus, sectie Fenomenologie, Universitair Psychiatrisch Ziekenhuis en Universiteit van Heidelberg.

MICHELA SUMMA, filosoof, onderzoeker, sectie Fenomenologie, Universitair Psychiatrisch Ziekenhuis Heidelberg, en docent, Universiteit van Heidelberg.

THOMAS FUCHS, psychiater en Karl Jaspers-professor voor filosofische grondslagen van de psychiatrie en psychotherapie, Universiteit van Heidelberg en leider van sectie Fenomenologie, Universitair Psychiatrisch Ziekenhuis van Heidelberg.

CORRESPONDENTIEADRES

Zeno Van Duppen, Sektion Phänomenologische Psychopathologie und Psychotherapie, Klinik für Allgemeine Psychiatrie, Zentrum für Psychosoziale Medizin, Universitätsklinikum Heidelberg, Voß-Str. 4, D-69115 Heidelberg, Duitsland.
E-mail: zenovanduppen@telenet.be

Geen strijdige belangen meegedeeld.

Het artikel werd voor publicatie geaccepteerd op 18-12-2014.

literatuur; duidelijke thematische aanwezigheid van één of meer psychiatrische symptomen of stoornissen; nadruk op de psychische beleving; samenhang van de film in zijn cultuurhistorische context; variatie aan thematiek en psychopathologie tussen de films onderling. De films werden vooraf bekeken en afgewogen volgens deze criteria.

De gebruikte onderwijsmethode bestond erin dat iedere film na een korte cinematografische introductie gezamenlijk bekeken werd en vervolgens gedurende gemiddeld anderhalf uur in de groep werd besproken.

RESULTATEN

Persona

In de film *Persona* (1966) van de Zweedse regisseur Ingmar Bergman zien we hoe tijdens een theatervoorstelling een talentvolle actrice het uitschatert, vervolgens valt ze uit haar rol, waarna ze in een wekenlang mutisme vervalt. Aangezien zowel diagnose als behandeling tijdens haar verblijf in een psychiatrisch ziekenhuis respectievelijk vaag en onsuccesvol blijkt, wordt ze samen met een jonge verpleegkundige naar een zomerhuis gestuurd. In deze afzondering ontstaat tussen de twee vrouwen een spel van beïnvloeding, intimiteit en identiteitsverlies.

VAN PSYCHOPATHOLOGIE NAAR FILM

De jaren zestig en de bloei van de psychoanalytische theorie als maatschappelijk en filosofisch fenomeen boden voor filmmakers een onuitputtelijke bron van inspiratie. De ideeën van Donald Winnicott (1965) en Carl Gustav Jung (1972) over het onderscheid tussen een echt of basaal zelf, tegenover identiteit als façade, masker of bescherming hadden duidelijke invloed op de thema's en stileren van deze film. Niet voor niets heet deze film *Persona*, naar het theatermasker bij de Romeinen. Het spel van zelf en ander krijgt esthetisch vorm in het herhaaldelijk in elkaar verglijden van beide aangezichten. Thema's uit de psychopathologie die sterk naar voren komen, zijn identiteit en identiteitsverlies, het therapeutisch proces en voornamelijk de psychoanalytische visie hierop.

VAN FILM NAAR PSYCHOPATHOLOGIE

Hoewel de ideeën van Jung en Winnicott inmiddels anders gewaardeerd worden, toont de film ingrijpend de verschillende aspecten die een identiteit vormen. En ook hoe de grenzen van die identiteit niet altijd even duidelijk zijn. In een cruciale scène ontdekt de verpleegster dat zij zelf het studieonderwerp geworden is. Haar bekentenissen aan de zwijgende patiënte hebben niets met vriendschap en vertrouwelijkheid te maken. De film illustreert — soms wat te stilistisch en symbolisch voor onze tijd — het verlies van grenzen van het zelf en hoe overdracht en tegenoverdracht in therapie hiertoe bijdragen. De indringende atmosfeer helpt begrijpen hoe dit spel van zelf en ander de jonge verpleegkundige tot waanzin kan leiden.

Spider

De film *Spider* (2002) van de Canadese regisseur David Cronenberg vertelt het verhaal van een veertiger die na een langdurig verblijf ontslagen wordt uit een psychiatrische instelling in de jaren vijftig in Engeland. We vernemen het verloop van zijn eerste weken in een rehabilitatiecentrum. Tijdens zijn wandelingen herbeleefde hij episodes uit zijn kindertijd. Terwijl de hoofdpersoon Spider een duidelijker beeld van zichzelf en zijn eigen geschiedenis vindt, laat de film de toeschouwer in het ongewisse over wat echt is en wat niet.

VAN PSYCHOPATHOLOGIE NAAR FILM

Op de achtergrond van deze film speelt de golf van de institutionalisering uit de jaren vijftig. Patiënten die grote delen van hun leven opgesloten zaten, werden ontslagen uit de instellingen. Op de voorgrond vinden we de idee dat schizofrenie gepaard gaat met een bijzondere vorm van realiteitsverlies. Wat aanvankelijk duidelijke waarnemingen of herinneringen leken, kan de toeschouwer niet meer

onderscheiden van waanvoorstellingen en fantasieën die Spider ontwikkelt. De hoofdrolspeler blinkt uit in zijn weergave van de man met schizofrenie. Hij kribbelt aan zijn onleesbaar boek van herinneringen om zijn eigen verleden te reconstrueren en betekenis te geven aan zijn belevingswereld. De motoriek en de sociale isolatie, de opvallende symptomen als hallucinaties, angstaanjagende wanen en gedesorganiseerde spraak vindt men hier terug. Ondanks zijn menselijk en medelevend karakter presenteert deze film toch een grauw, gewelddadig en onvoorspelbaar beeld van de patiënt met schizofrenie.

VAN FILM NAAR PSYCHOPATHOLOGIE

De eerder genoemde menselijkheid volgt uit het perspectief dat de regisseur ons biedt. We stellen vast hoe Spider zich gedraagt, hoe hij draden door zijn kamer spint en hoe hij vele verschillende hemden over elkaar aandoet om zich te beschermen tegen het bedreigende gas. Maar tegelijk leven we met hem mee, zien we zijn herinneringen en kijken letterlijk over zijn schouder mee tijdens zijn (al dan niet fictionele) herbelevingen. We leren dat achter de objectieve symptomen iets schuilt. Het onbegrip tegenover de psychose, zoals Karl Jaspers (1913/1965) dat beschreef, blijkt voor ons als toeschouwer niet helemaal op te gaan. In zekere mate begrijpen (*verstehen*) wij meer en voelen we beter met Spider mee. Naast de accurate schets van een patiënt met schizofrenie leert deze film ons dus om voorbij de symptomen te denken, en de mogelijkheid en de grens van ons begrip te bevragen.

Reality

In *Reality* (2012) van de Italiaanse regisseur Matteo Garrone is de hoofdpersoon een eenvoudige visverkoper uit een klein Italiaans dorpje in de buurt van Napels die op zoek is naar roem en rijkdom. Hij grijpt de kans om zich in te schrijven voor een realitysoap à la *Big Brother*. Terwijl het er voor de toeschouwer op lijkt dat hij niet geselecteerd is, raakt hij er zelf van overtuigd dat alles wat hem overkomt deel uitmaakt van de selectieprocedure. Overal wordt hij door camera's en televisiemedewerkers in de gaten gehouden en het lijkt alsof hij wel degelijk in de realitysoap zit.

VAN PSYCHOPATHOLOGIE NAAR FILM

Ook hier speelt een maatschappelijke evolutie op de achtergrond mee. Een samenleving waar het uiterlijk, de schittering van mooie auto's en waanzinnige feesten niets verhullen, behalve armoede en zinloosheid. In zo'n klimaat is het te begrijpen dat roem en rijkdom een doel op zich worden. De hoofdrolspeler gaat hier helemaal in op, zoals zovele anderen. Bij hem zijn verlangens naar meer en beter een vorm van pathologisch narcisme en manische

euforie. Zijn gejaagde en ongeremde drang om zichzelf in de ogen van de camera's goed te gedragen drijft hem tot ongebreidelde uitgaven. Hij verwaarloost zijn familie want alleen de *spotlights* zijn nog van belang. De euforie van het gezien worden slaat snel over in kwellende angst en paranoia.

VAN FILM NAAR PSYCHOPATHOLOGIE

Deze film stelt ons in staat om in zekere mate mee te gaan in de waanzin. Normaal van abnormaal zijn moeilijk te onderscheiden omdat we meelevens met de hoofdrolspeler. Door de snelle opeenvolging van beelden, de blitse gebeurtenissen en de opzwepende muziek wordt ook de kijker opgewekt en zenuwachtig: er lijkt iets groots te gaan gebeuren. Pas bij de confrontatie met anderen, met zijn vrouw die het niet meer aankan, wordt het voor de toeschouwer duidelijk dat het om een vorm van waanzin gaat. De visverkoper ontdekt echter in alles tekenen die zijn waan bevestigen. Hij is zeker van zichzelf en onbereikbaar voor tegenargumentatie (Bortolotti 2010). Te midden van de waanzinnige euforie kan de toeschouwer af en toe de pijnlijke onzekerheid en twijfel voelen: wat als het allemaal maar fantasie was?

Blue Velvet

In *Blue Velvet* (1986) van de Amerikaanse regisseur David Lynch blijkt een typisch net Amerikaans voorstadje meer te verbergen dan we op het eerste gezicht zouden denken. Onder het plaveisel bevindt zich het moeras. Na een bizar ongeluk van zijn vader komt de hoofdrolspeler terug van de universiteit en raakt steeds meer geïntrigeerd door een afgesneden oor dat hij toevallig gevonden heeft. Al snel slaat zijn nieuwsgierigheid om in voyeurisme. Wanneer hij zich in een appartement van een aantrekkelijke zangeres verstopt, beleeft hij verbijsterende scènes.

VAN PSYCHOPATHOLOGIE NAAR FILM

De beweging van het nette mooie voorstadje naar de onderwereld van geweld, onbegrijpelijke verlangens en overgave suggereert een analogie voor het onbewuste van de verschillende personages. De hoofdrolspeler ontdekt hoe zijn seksuele verlangens niet conventioneel zijn en hoe hij wordt aangetrokken en afgestoten door een bizarre wereld van geweld. De idee achter de film lijkt dat het perverse zich verstopt achter schone schijn. De elementen die hiervoor gebruikt worden, zijn voornamelijk ontleend aan de parafiele stoornissen: de voyeurisme-, fetisjisme-, seksueel-sadisme- en seksueel-masochismestoornissen.

VAN FILM NAAR PSYCHOPATHOLOGIE

Het is niet eenvoudig om de parafilieën te bespreken of te verbeelden zonder er een karikatuur van te maken. Het

wordt gedurende deze film duidelijk dat er slechts een vage grens is tussen deze afwijkende en soms weezinwekkende seksuele handelingen en de normaliteit. Het trekken van een grens hierbij wordt een moeilijke taak. Het ontbreken van vrije wil is immers in sommige van deze parafilieën precies onderdeel van het seksueel genot, zowel voor slachtoffer als voor dader. Hoewel de toeschouwer niet onbewogen blijft bij bijvoorbeeld de verkrachting van de zangeres, suggereert de film wel continuïteit tussen een normaal verlangen en pathologische extremen. Als in een detectiveverhaal neemt de film de kijker mee in het voyeurisme en opent zo een toegang tot precies dat verborgene.

Repulsion

In de film *Repulsion* (1965) van de Frans-Poolse regisseur Roman Polanski leeft een aantrekkelijke jonge vrouw een schijnbaar gewoon bestaan in Londen, waar ze met haar zus samenwoont en werkt in een schoonheidssalon. Wanneer ze door een man benaderd wordt om mee uit eten te gaan begint voor haar een lijdensweg van nachtmerries en angst. Wanneer haar zus met haar minnaar op vakantie gaat en zij alleen achterblijft in het appartement ontwikkelt zich bij haar een angstaanjagende psychose.

VAN PSYCHOPATHOLOGIE NAAR FILM

Polanski had minder oog voor heersende theorieën in de jaren zestig, die voornamelijk nog psychoanalytisch waren. Hij maakt echter sterk gebruik van de verschillende symptomen die deel uitmaken van de psychose: indrukwekkende hallucinaties en pareidolieën wanneer de jonge vrouw zich verstopt in haar bed voor de ingebeeld indringers. Al snel is het immers duidelijk dat de aanranders die ze vreest, ingebeeld zijn. Bovendien vertoont ze gedachtestops en een verstoorde emotionele afstemming. Haar angst en het dreigende gevoel dat er iets mis is, zijn goed invoelbaar voor de kijker. Uiteindelijk slaan deze angsten om in gewelddadige gebeurtenissen, waarbij de rol die zij zelf heeft als verleidster van de veronderstelde indringers haar dubbelzinnigheid benadrukt. Hoewel we dus aanvankelijk goed de beleving en ervaringen van de jonge vrouw kunnen volgen, ontstaat al snel afstand.

VAN FILM NAAR PSYCHOPATHOLOGIE

De psychotische elementen worden niet objectief, maar subjectief weergegeven en dus in zekere mate mee ervaren door de toeschouwer. Zowel visueel als auditief worden we overweldigd door plotse dreigingen. Naast de afwijking in waarneming, voorstelling en beleving als formele elementen van de psychose komen we echter ook op subtiele wijze in aanraking met inhoudelijke aspecten. Hier en

daar wordt gesuggereerd dat het eerder om herbelevingen gaat van traumatische gebeurtenissen. Hier kunnen we evalueren in hoeverre we de inhoud van een psychotische overtuiging of beleving kunnen begrijpen. En ook hoe we het onderscheid kunnen maken tussen traumatische herbelevingen en ingebeelde belevingen.

DISCUSSIE

Waardevol en nuttig

We kijken zelden onbevooroordeeld. Wat we waarnemen, hangt af van wat we al waargenomen hebben en hoe we hierover denken. Als onervaren arts in opleiding tot psychiater is men wel eens verwonderd wanneer de meer ervaren psychiater symptomen en stoornissen opmerkt die aanvankelijk afwezig leken. Dit fenomeen is niet beperkt tot de klinische diagnostiek, maar speelt evenzeer een rol bij empirische experimenten, zoals de bacterioloog Ludwig Fleck al in de jaren dertig illustreerde (Fleck 1935/1980; Van Tilburg 1994). Ook bij het lezen van een boek of het bekijken van een film blijkt dat iedereen anders kijkt, leest en herinnert (Pickering 2006).

De aangewezen methode voor het gebruik van film in het onderwijzen van psychopathologie lijkt ons dan ook het gezamenlijk bekijken en bespreken. Daarbij komen zelfs onuitgesproken theoretische aannames snel naar boven. Iemand met een sterk psychoanalytische achtergrond zal niet alleen bepaalde films waardevoller vinden voor de psychopathologie, maar ook andere elementen naar voren brengen in de discussie. Daarin verschilt deze duidelijk van een kijker die redeneert volgens de hedendaagse classificatie van psychiatrische aandoeningen uit de DSM. Zowel *Spider* als *Repulsion* is hiervan een goed voorbeeld.

HOLISTISCH PSYCHIATRISCH DENKEN

Bijzonder waardevol lijkt ons de gelijkenis tussen deze filmbespreking en de psychiatrische teambesprekingen. De patiënt is in dit geval het personage uit de film. De verschillende visies met hun verschillende achtergronden en hun verschillende aandachtspunten leiden niet zozeer naar conflict en gebrek aan overeenstemming, maar eerder naar een holistische benadering. Te eenzijdige interpretaties worden immers getemperd. Psychiaters, psychologen, verpleegkundigen en verschillende therapeuten hebben vaak - conform hun functie - een ander zicht op en een ander contact met de patiënt. Een breed beeld van het personage of de patiënt is niet alleen mogelijk, maar ook noodzakelijk.

FENOMENOLOGIE EN DE SUBJECTIEVE ERVARING

Film bekijken en bespreken vertonen aldus een sterke analogie met psychiatrisch holistisch denken en leren de

relativiteit van het eigen perspectief waarderen. Als onervaren psycholoog of psychiater heeft men wel eens de neiging om snel met diagnoses en symptomen te strooien (Lin e.a. 2003). Bij het bekijken van een film kunnen we deze neiging een tijdlang opzij zetten. We hoeven niet meteen te behandelen, er zijn geen acute situaties. De werkhypothesen kunnen een tijd lang tussen haakjes gezet worden. Dat biedt ruimte om het personage en de gedachtegang in zijn of haar leefwereld te volgen, eerder dan de symptomen proberen te vatten.

Tijdens deze seminars bleek vaak dat pas in de filmbespreking achteraf de samenhang van verschillende elementen begrepen werd als coherente psychische stoornissen en hun symptomen. Dit proces is een vorm van fenomenologie. Voorkennis en vooroordeel worden tijdelijk opzij gezet en de subjectieve beleving van het personage of de patiënt staat voorop (Fuchs 2010). Pedagogisch is dit belangrijk, maar niet voldoende. Ook hier is Karl Jaspers' beroemde adagium over de noodzaak van zowel begrijpen (*Verstehen*) als verklaren (*Erklären*) op zijn plaats (Jaspers 1913/1965). Psychiatrische zorg is immers meer dan enkel aanvoelen en meedenken. Psychopathologische duiding is dan ook een noodzakelijke aanvulling tijdens een filmseminarie.

PROTOTYPEN

Als derde gemeenschappelijk waardevol element bieden deze films een aanleiding tot het herkennen van prototypes, eerder dan de aandacht te vestigen op te scoren symptomen. *Spider* is een voorbeeld van schizofrenie als prototype. Het prototype biedt meer dan een bundeling van positieve en negatieve symptomen waarachter een persoon schuilgaat. Leren denken over prototypes kan jonge zorgverleners helpen behoeden voor de verleiding van al te eenvoudig en dus verkeerd gebruik van de psychiatrische classificaties. Het problematisch karakter hiervan werd recent uitgebreid getoond (zie bijvoorbeeld Frances & Widiger 2012; Kendler & First 2010; Möller 2011; Phillips e.a. 2012; Ruissen 2014). Deze prototypische benadering duikt in moderne vorm opnieuw op in de discussie over de psychiatrische diagnostiek (Blankenburg 1981; Maj 2011; Westen 2012).

AANDACHT VOOR CONTEXT

Het vierde waardevolle element is de nadruk die films en verhalen leggen op de context waarin een psychiatrische aandoening opduikt (Bughra 2003). Niet alleen de vertelstructuur draagt hieraan bij (Charon 2001), ook de combinatie van het gegrepen worden door schoonheid, verdriet of walging drijft ons als kijker voorbij de symptomen. Maar het drijft de kijker ook voorbij het basale meevoelen naar een poging tot begrijpen. Wat film dan nog onderscheidt

van andere vertelvormen, is dat dit medium een snelle en vaak intensieve toegang verleent. Hoe kunnen we bijvoorbeeld beter dan met een film als *Spider of Reality* uitleggen hoe iemand in waanzin de realiteit verliest? Hoe kunnen we ons zoiets voorstellen, zonder het indringende beeld dat *Repulsion* ons biedt? Dit geldt niet alleen voor psychose, maar evenzeer voor rouw en depressie (Furst 2007). De kracht van het beeld én van fictie is daarbij moeilijk te overschatten.

MINDER STIGMATISERING

Tot slot zorgt het gebruik van film in het onderwijzen van psychopathologie voor het terugdringen van stigmatisering. Wanneer een film de vier eigenschappen heeft die we schetsten, kan het moeilijk anders dan dat deze het stigma rond een bepaalde aandoening verzwakt. Dan is zo'n aandoening immers niet meer dermate anders en onbegrijpelijk dat we deze slechts in symptomen kunnen omzetten (Altintag e.a. 2006).

Helaas komt een combinatie van deze vier eigenschappen niet zo frequent voor in films. Voor een overzicht van films waarvan de makers holistisch psychiatrisch denken, nadruk op de subjectieve beleving, herkennen van prototypen en aandacht voor de context in min of meerdere mate combineren, verwijzen we naar elders (Gabbard & Gabbard 1999; Wedding & Niemiec 2014).

Beperkingen

DRAMA EN STIGMA

Ook in genuanceerde en realistische films over psychiatrische aandoeningen komen zaken aan bod die het stigma toch vergroten. De meeste films zijn immers niet bedoeld om ons iets uit te leggen of te verklaren, maar eerder om ons te vermaken, al dan niet door dramatiek. Het uitvergroten van bepaalde aspecten van de aandoening, zoals de frequente verbinding van waanzin met geweld (Anderson 2003; Philo e.a. 1994), zoals ook gebeurt in *Repulsion*, *Spider* en *Blue Velvet*, is daarom problematisch voor onze doeleinden.

BEPERKTE BEELDERVARING

Een tweede beperking is de meest evidente: het bekijken van een film, zelfs onder begeleiding en met theoretisch onderwijs gecombineerd, blijft slechts een beeldervaring. Niemand zal beweren dat het bekijken van een film waardevoller is dan klinische praktijkervaring. Daar komt immers veel meer bij kijken dan jezelf kunnen inleven of het lijden van een personage of patiënt begrijpen. Door film als onderwijsmiddel kunnen we echter focussen op slechts enkele elementen die aanwezig kunnen zijn, of het

nu gaat om een enkel symptoom (bijvoorbeeld de hallucinaties in *Repulsion*) of om de invloed die een psychiatrische aandoening kan hebben op de omgeving van de patiënt (bijvoorbeeld in *Reality*).

THEORETISCHE ACHTERGROND

Een derde beperking betreft de theoretische achtergrond van de regisseur of schrijver en van de periode waarin de film werd gemaakt zoals bij *Persona*. Een film over identiteit zou er vandaag vermoedelijk anders uitzien. Onze veronderstellingen en opvattingen zijn immers veranderd (zie bijvoorbeeld Vermote 2013). Bovendien kunnen sommige van deze achtergrondelementen ronduit verkeerd zijn volgens hedendaagse inzichten. Is zo'n film buiten het historische perspectief nog waardevol voor het psychopathologisch onderwijs? Ook voor *Spider* geldt dit: kan een clinicus iemands gedachten en motieven zo diep volgen tijdens een psychose? Of is dit de stille hoop van de regisseur?

NIET VERVANGEND, MAAR AANVULLEND

De laatste beperking lijkt enkele van de eerder vermelde waardevolle eigenschappen mogelijk te ondergraven. We willen de waarde en het nut van de film dan ook niet overschatten. Ondanks de mogelijkheden die films ons bieden, is het bij psychopathologisch onderwijs nog steeds noodzakelijk om symptomen en syndromen te bestuderen. Prototypen uit films, empathische of fenomenologische ervaring zijn niet vervangend, maar aanvullend. En daarin bewijzen ze volgens ons hun nut.

CONCLUSIE

Wat films ons in de psychopathologie kunnen bieden, is aandacht voor de subjectieve ervaringen en het begrijpen van psychiatrische aandoening in de vorm van prototypen, die hun plaats hebben in een bepaalde context. Net zoals de toeschouwer bij een film zit je als psychiater of arts in opleiding tot psychiater niet zomaar naar objectieve symptomen te kijken. Je wordt meegesleept en je balanciert tussen inleving en objectivering. Het gezamenlijk bekijken en vervolgens begeleid bespreken van de film met aanvullende duiding van psychopathologische symptomen en stoornissen is volgens ons de aangewezen methode om film als onderwijsmiddel te gebruiken. Deze methode vertoont immers gelijkenissen met de psychiatrische methode zoals die in een teamoverleg expliciet aan bod komt. Daarin benaderen beide het holistisch ideaal dat de psychiatrie kenmerkt.

Men zou elementen uit dit artikel kunnen kwantificeren, zoals sporadisch reeds gebeurt (Fleming e.a. 1990). Men zou kunnen meten hoe artsen of psychologen in opleiding

scoren op het herkennen van aandoeningen voor en na een seminarierreeks. Maar dit gaat voorbij aan het doel van dit artikel.

Een zinvol gebruik van films in psychopathologisch onderwijs betekent ook de betekenis ervan niet overschat-

ten en rekening houden met de beperkingen. Wanneer we deze afweging maken, wordt film een waardevol instrument. Wij zouden collega's dan ook willen aanmoedigen hun ervaringen en inzichten hierover te delen om het gebruik te optimaliseren.

LITERATUUR

- Altindag A, Yanik M, Ucok A, Alptekin K, Ozkan M. Effects of an antistigma program on medical students' attitudes towards people with schizophrenia. *Psychiatry Clin Neurosci* 2006; 60: 283-8.
- Anderson M. 'One flew over the psychiatric unit': mental illness and the media. *J Psychiatr Ment Health Nurs* 2003; 10: 297-306.
- Blankenburg W. Nomothetische und idiographische Methodik in der Psychiatrie. *Schweiz Arch Neurol Neurochir Psychiatr* 1981; 128: 13-20.
- Bhugra D. Teaching psychiatry through cinema. *Psychiatr Bull* 2003; 27: 429-30.
- Bortolotti L. Delusions and other irrational beliefs. Oxford: Oxford University Press; 2010.
- Byrne P. Psychiatry and the media. *Adv Psychiatr Treat* 2003; 9: 135-42.
- Byrne P. Why psychiatrists should watch films? *Adv Psychiatr Treat* 2009; 15: 286-96.
- Charon R. Narrative medicine, a model for empathy, reflection, profession and trust. *JAMA* 2001; 286: 1897-902.
- Darbyshire D, Baker P. A systematic review and thematic analysis of cinema in medical education. *Med Humanities* 2012; 38: 28-33.
- Fleck L. Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache. Frankfurt-am-Main: Suhrkamp; 1935/1980.
- Fleming M, Piedmont R, Hiam M. Images of madness: Feature films in teaching psychology. *Teaching of Psychology* 1990; 17: 185-7.
- Frances A, Widiger T. Psychiatric diagnosis: Lessons from the DSM-IV past and cautions for the DSM-5 future. *Annu Rev Clin Psychol* 2012; 8: 109-30.
- Fuchs T. Phenomenology and psychopathology. In: Schmicking D, Gallagher S, red. *Handbook of phenomenology and cognitive science*. Dordrecht: Springer; 2010. p. 547-73.
- Furst BA. Bowlby goes to the movies: film as a teaching tool for issues of bereavement, mourning, and grief in medical education. *Acad Psychiatry* 2007; 31: 407-10.
- Gabbard GO, Gabbard K. *Psychiatry and the cinema* (2de ed). Washington: American Psychiatric Press; 1999.
- Jaspers K. *Allgemeine Psychopathologie* (8ste druk). Berlin: Springer; 1913/1965.
- Jung, CG. *Psychologie und Alchemie*. Olten: Walter; 1972.
- Kendler K, First M. Alternative futures for the DSM revision process: iteration v. paradigm shift. *Br J Psychiatry* 2010; 197: 263-5.
- Lin D, Martens J, Majdan A, Fleming J. Initial psychiatric assessment: A practical guide to the clinical interview. *BCM J* 2003; 45: 172-3.
- Maj M. Psychiatric diagnosis: pros and cons of prototypes vs. operational criteria. *World Psychiatry* 2011; 10: 81-2.
- McNeilly DP, Wengel SP. The 'ER' seminar: teaching psychotherapeutic techniques to medical students. *Acad Psychiatry* 2001; 25: 193-200.
- Möller HJ. Development of DSM-V and ICD-11: Tendencies and potential of new classifications in psychiatry and the current state of knowledge. *Psychiatry and Clin Neurosci* 2009; 63: 595-612.
- Phillips J, Frances A, Cerullo MA, Chardavoyne J, Decker HS, First MB, e.a. The six most essential questions in psychiatric diagnosis: a plialogue part 1: Conceptual and definitional issues in psychiatric diagnosis. *Philos Ethics Humanit Med* 2012; 7: 1-50.
- Philo G, Secker J, Platt S, Henderson L, McLaughlin G, Burnside J. Impact of the mass media on public images of mental illness: media content and audience belief. *Health Education Journal* 1994; 53: 271-81.
- Pickering N. *The metaphor of mental illness*. Oxford: Oxford University Press; 2006.
- Ruisen A. Diagnostiek en classificatie scheiden in de psychiatrie. Hoe de DSM-5 zinvol ingezet kan worden voor het vak. *Tijdschr Psychiatr* 2014; 56: 523-30.
- Sienaert P. Kan fotografie stigma verminderen? *Tijdschr Psychiatr* 2014; 56: 296-8.
- Tilburg W van. Diagnostische classificaties en instrumenten op het terrein van de psychopathologie, sociaal functioneren en determinanten: Dichtung oder Wahrheit? *Tijdschr Psychiatr* 1994; 36: 3-12.
- Vermote R. Bestaat het zelf? *Tijdschr Psychiatr* 2012; 54: 849-51.
- Wedding D, Niemiec RM. *Movies and Mental Illness: Using Films to Understand Psychopathology*. Boston: Hogrefe; 2014.
- Westen D. Prototype diagnosis of psychiatric syndromes. *World Psychiatry* 2012; 11: 16-21.
- Winnicott D. The maturational processes and the facilitating environment. *Studies in the theory of emotional development*. London: Hogarth; 1965.

SUMMARY

Psychopathology and film: a valuable interaction?

Z. VAN DUPPEN, M. SUMMA, T. FUCHS

- BACKGROUND** Film or film fragments are often used in psychopathology education. However, so far there have been very few articles that have discussed the benefits and limitations of using films to explain or illustrate psychopathology. Although numerous films involve psychopathology in varying degrees, it is not clear how we can use films for psychopathology education.
- AIM** To examine the advantages, limitations and possible methods of using film as a means of increasing our knowledge and understanding of psychiatric illnesses.
- METHOD** We discuss five examples that illustrate the interaction of film and psychopathology. On the one hand we explain how the psychopathological concepts are used in each film and on the other hand we explain which aspects of each film are valuable aids for teaching psychopathology.
- RESULTS** The use of film makes it possible to introduce the following topics in psychopathological teaching programme: holistic psychiatric reasoning, phenomenology and the subjective experience, the recognition of psychopathological prototypes and the importance of context.
- CONCLUSION** There is undoubtedly an analogy between the method we have chosen for teaching psychopathology with the help of films and the holistic approach of the psychiatrist and his or her team. We believe psychopathology education can benefit from films and we would recommend our colleagues to use it in this way.

TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 57(2015)8, 596-603

KEY WORDS film, phenomenology, psychiatric education, psychopathology